

Avaluació del procés d'execució del programa de competència familiar

Carme Orte Socias

Carmen Touza Garma

RESUM

Després d'explicar l'origen, els fonaments, l'estructura i continguts del Programa de competència familiar, en aquest treball presentem la metodologia i els resultats obtinguts sobre el procés d'execució d'aquest programa després d'aplicar-lo amb dues mostres de famílies d'usuaris de Projecte Home, a Palma. Els resultats mostren nivells de retenció superiors als d'altres programes de característiques similars i permeten treure conclusions molt positives sobre el funcionament del programa i sobre alguns aspectes que és possible optimitzar.

RESUMEN

Después de explicar el origen, los fundamentos, la estructura y los contenidos del Programa de competencia familiar, en este trabajo presentamos la metodología y los resultados obtenidos sobre el proceso de ejecución de este programa después de aplicarlo con dos muestras de familias de usuarios de Proyecto Hombre, en Palma. Los resultados muestran niveles de retención superiores a los otros programas de similares características y permiten sacar conclusiones muy positivas sobre el funcionamiento del programa sobre algunos aspectos del mismo que es posible optimizar.

INTRODUCCIÓ

Una de les formes més poderoses de retardar l'inici o reduir el consum d'alcohol i drogues o modificar els seus precursors i de reduir els problemes de conducta en els joves és a través de l'exercici adequat de la parentalitat. La literatura que dóna suport en aquesta qüestió és molt àmplia i queda recollida en revisions diverses (Foxcroft [et. al.] 2003; Lochman i Steenhoven, 2002), i treballs de metaanàlisi (Tobler i Kumpfer 2000; Tobler [et. al.] 2000).

Encara que en l'exercici de la parentalitat intervenen molts factors, els quals exerceixen un efecte protector major en els comportaments saludables dels fills inclouen: les relacions positives pares-fills, la utilització de mètodes de disciplina positius; el control i la supervisió dels pares i la comunicació familiar de valors i expectatives saludables i positives (Ary [et. al.] 2000; CSAP, 2000). Com indica Kumpfer (1999), el suport parental és el factor protector més important: ajuda els fills a desenvolupar somnis, propòsits i metes en la vida.

Amb tot, i encara que la literatura assenyalava que els pares exerceixen un rol protector en el desenvolupament o no de problemes de conducta, en els fills, l'exercici de la parentalitat positiva quotidiana no és una tasca fàcil per diverses raons, com el cada vegada menys temps que els pares dediquen a això; o fins i tot, l'escassa confiança que tenen els pares en la seva pròpia influència, respecte a altres fonts d'influència com la que exerceixen els mitjans de comunicació, les noves tecnologies o el grup d'iguals quan els seus fills es fan adolescents.

L'exercici de la parentalitat positiva requereix estar disposat a exercir-la i saber com fer-ho. Algunes situacions per les quals pot passar la família, com per exemple problemes de consum d'alcohol i/o drogues; problemes de salut mental; problemes de relació de parella i altres, de forma continuada o en diversos moments del temps, dificulten de forma molt important el seu exercici i la motivació

per fer-ho i mantenir-ho amb coherència i constància. En aquest tipus de situacions, el potencial paper protector de la família disminueix i, per contra, pot generar i/o potenciar, factors de risc, incloent l'abús de drogues (Chassin i Barrera, 1993). Comparats amb la població general, els fills, els pares dels quals abusen de l'alcohol i/o drogues, presenten major risc de problemes de conducta incloent el consum d'alcohol i/o drogues a mesura que es fan adults (Jacob [et. al.] 1999; Jacob i Windle 2000; Jenisson i Johnson 1998).

D'acord amb l'anterior, una tasca prioritària que s'ha de portar a terme és la d'engegar programes de prevenció de drogues eficaços dirigits en aquest grup de població de nins i joves. Programes la finalitat dels quals sigui evitar i/o reduir l'aparició i el desenvolupament de problemes de conducta incloent el consum d'alcohol i/o drogues. Programes, en definitiva, que permetin reforçar els factors de protecció i reduir els factors de risc d'aquests problemes, tant en els pares com en els fills.

El Programa de competència familiar (PCF), que hem portat a terme en Projecte Home, a Palma, amb dos grups de famílies, és un d'ells. Una adaptació¹ feta pel grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES)² de la Universitat de les Illes Balears. Es tracta de l'adaptació i validació en el nostre mitjà del programa Strengthening Families Program (SFP), de Kumpfer i DeMarsh (1985), Kumpfer, DeMarsch i Child (1989), i revisions posteriors de 1998, 2004. Un programa multicomponent que està considerat com d'alt nivell d'eficàcia per obtenir canvis -en els factors de protecció i de risc comentats- en els pares i en els fills, després d'haver-lo aplicat, utilitzant diversos criteris d'avaluació d'investigadors i organitzacions independents a l'equip que ho va originar (Center for Substance Abuse Prevention, 1998; Biglan, 2003).

És multicomponent perquè combina un currículum d'habilitats socials i de vida dirigit als nins i joves, un currículum d'entrenament parental conductual i un currículum centrat en la família, que integra les habilitats apreses pels fills i les habilitats apreses pels pares. Segons el treball de metaanàlisi de Tobler i Kumpfer (2000), amb aquest tipus de programes la grandària dels efectes arribats és de 0,82, una grandària molt major que la que s'obté utilitzant qualsevol dels altres dos programes de forma individual. També, la retenció és molt més elevada quan s'utilitza aquest tipus de modalitat. Com assenyala Kumpfer (2003), i hem pogut també constatar, una de les raons és l'interès dels fills, que animen els pares a continuar en el programa.

Objectius i característiques del programa

L'objectiu del Programa de competència familiar és augmentar la competència familiar i prevenir possibles conductes inadaptades en els fills de les persones en tractament per consum de drogues. Es pretén assolir-lo a partir de la millora de les relacions familiars, l'augment de les habilitats paren-

¹ Amb el finançament del Ministeri de Ciència i Tecnologia (BSO2003-08717), FEDER. La Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació i la Conselleria de Salut i Consum del Govern de les Illes Balears.

² Grup d'investigació format per investigadors del departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la Universitat de les Illes Balears. També hi participen membres de Projecte Home Balears i de l'Hospital Son Dureta (M.X. March, C. Orte, L. Ballester, C. Touza, J.L. Oliver, B. Pascual, C. Fernández, M.C. Fernández i L. Mestre).

tals, la millora del comportament dels fills i filles, l'augment de la competència social, i la reducció o prevenció del consum de drogues i alcohol.

Com mostra la figura següent, el format d'aquest programa implica la família al complet. Al llarg de 14 sessions i després d'un berenar comú, la família es divideix en grups: en la primera hora, el grup de pares i el grup de fills aprenen i practiquen els continguts i les habilitats en cadascun dels seus grups. En la segona hora, les famílies es reuneixen per practicar junts les habilitats que els uns i els altres han après en la primera hora. Els continguts de les sessions apareixen recollits en la taula 1.

FIGURA 1. FORMAT DEL PROGRAMA

TAULA I. CONTINGUTS DE LES SESSIONS

Pares i mares	Fills i filles	Famílies
1 Introducció i formació del grup	Salutació i regles	Introducció i formació del grup
2 Expectatives, desenvolupament i maneig de l'estrès	Habilitats socials I (escolta activa)	Joc dels fills i filles
3 Recompenses	Habilitats socials II (conversa)	Joc dels fills i de les filles (recompenses)
4 Metes i objectius	Aprendre bon comportament	Metes i objectius
5 Atenció diferencial: parar esment i ignorar	Com dir NO i mantenir-se fora de problemes	Atenció diferencial
6 Comunicació I (millorar les relacions)	Comunicació I (millorar les relacions)	Comunicació I (introducció al joc familiar)
7 Comunicació II (reunions familiars)	Comunicació II (reunions familiars)	Comunicació II (consolidació del joc familiar)
8 Drogues i família (factors de risc)	Alcohol i drogues	Aprendre dels pares i de les mares

Continua

Pares i mares	Fills i filles	Famílies
9 Resoldre problemes i donar instruccions	Resoldre problemes	Resoldre problemes i donar instruccions
10 Posar límits I (reconduir el mal comportament)	Introducció al Joc dels pares i de les mares	El Joc dels Pares i de les Mares I
11 Posar límits II (practicar)	Habilitats d'afrontament I (reconèixer sentiments)	El Joc dels pares i de les mares II
12 Posar límits III (resoldre problemes de comportament)	Habilitats d'afrontament II (afrontar la crítica)	El Joc dels pares i de les mares III
13 Crear i utilitzar programes de comportament	Habilitats d'afrontament III (manejar l'enuig)	Recordar el que ens ajuda i perquè ens ajuda
14 Mantenir el bon comportament	Graduació, recursos i repàs	Final del programa graduació

El programa preveu reduir les barreres al tractament proporcionant els recursos necessaris per assistir a les sessions (menjars, cura dels nins, incentius, etc.).

Com hem assenyalat, el GIFES de la UIB ha portat a terme l'adaptació a la nostra realitat social i cultural del Strengthening Families Program (SFP), un programa ideat per a la població dels Estats Units. Així i pel que fa al programa, a més de l'òbvia adaptació idiomàtica, es va portar a terme una adaptació redefinint conceptes diversos. En l'àmbit de la disciplina, per exemple, vam redefinir els límits del càstig als fills, rebutjant el càstig físic. També, vam haver de fer adaptacions de tipus cultural. Cal tenir en compte que les famílies que han estat objecte d'aquest programa, en diverses ciutats nord-americanes, són famílies en molts casos immigrants (africanes, asiàtiques, llatines, etc.) o bé indioamericanes. En altres casos, són famílies amb escassos recursos econòmics i de baix nivell cultural. El perfil dels usuaris als quals s'havia adaptat el programa nord-americà no corresponia al perfil de possibles usuaris de les Illes Balears o de la resta d'Espanya, on la diversitat entre les famílies que poden beneficiar-se d'aquest programa és molt més elevada, de manera que vam dur a terme tant l'adequació a les característiques socioculturals de les famílies com al programa de tractament Projecte Home, en el marc del qual hem desenvolupat el Programa de competència familiar. Els beneficiaris i beneficiàries del programa han estat els usuaris de Projecte Home, en la fase final de tractament per addicció a drogues, les seves parelles i els seus fills de 7 a 14 anys.

En aquest document, presentem els resultats del procés d'execució del programa, a partir de l'anàlisi de les avaluacions dels formadors, en dues implementacions. Els objectius de l'avaluació del procés d'execució als quals fem referència són els següents:

- Detectar dificultats en els participants, en el programa o en el procés d'execució.
- Vincular els resultats al procés formatiu.
- Obtenir informació que permeti millorar els continguts, materials i el procés d'execució.

OBJECTIUS DE L'AVALUACIÓ I HIPÒTESI DE PARTIDA

Encara que en la introducció d'aquest capítol ja hem fet referència als objectius generals de l'avaluació de l'engegada del programa, assenyalarem ara quins han estat els objectius específics i les hipòtesis de les quals partíem en la nostra investigació.

Objectiu 1. Analitzar el grau de motivació i el nivell d'interès dels participants en els subprogrames.

Hipòtesis:

1. L'assistència i la puntualitat poden decaure en la segona meitat d'aplicació del programa.
2. Pot haver sessions més interessants i motivadores que altres.
3. No hi ha diferències en el grau de satisfacció global mostrat pels participants en els subprogrames.

L'anàlisi de les variables contemplades en aquest primer objectiu és molt rellevant perquè un dels problemes principals als quals s'enfronten aquest tipus de programes és la pèrdua de participants i la disminució de l'interès i de la motivació. Aquesta possibilitat ha estat prevista pels autors del SFP que han inclòs activitats específiques per evitar que es produeixi aquesta circumstància. L'explicació seria l'aparició d'un cert cansament. Per altra banda, vam pensar que era important detectar si hi ha hagut sessions que, per les seves característiques específiques, han pogut resultar menys interessants i analitzar les raons amb vista a millorar-les. Finalment, vam plantejar la tercera hipòtesi perquè vam pensar que els tres subprogrames estan igualment ben plantejats i que resultarien igualment interessants i motivadors, per la qual cosa no detectaríem diferències en el grau de satisfacció.

Objectiu 2. Analitzar les dinàmiques grupals creades: l'atenció/participació, la quantitat de confidències fetes al grup i l'adequació i el suport proporcionat a altres participants.

Hipòtesis:

1. Hi ha sessions que afavoreixen més que unes altres el desenvolupament d'aquestes dinàmiques grupals.
2. Són diferents les dinàmiques grupals dels adults i dels nins.

Analitzar aquestes dinàmiques grupals i tractar de millorar-les va permetre potenciar el suport social de tipus emocional i informacional entre els participants al programa i, per mitjà d'ells, facilitar l'assoliment dels objectius que es planteja. No obstant això, creiem que assolir-lo pot haver estat més fàcil en les sessions de pares i mares -tant pel seu interès a millorar l'exercici de la parentalitat, com per la seva experiència anterior en treball grupal- que en les dels nins o en la de les famílies, pel rang d'edats dels primers i pel nombre de participants en les sessions de famílies en les quals participaven totes conjuntament amb els quatre formadors.

Objectiu 3. Analitzar l'assoliment dels objectius de les sessions: comprensió dels continguts, realització de les tasques per a casa i utilitat del tema per a les necessitats dels participants.

Hipòtesis:

1. Hi ha sessions més difícils de comprendre que unes altres.
2. Les majors dificultats de comprensió dels continguts es trobaran en el subprograma de fills i filles.
3. No trobarem diferències entre la utilitat dels temes plantejats en els tres subprogrames.
4. Hi ha sessions en les quals no s'han fet les tasques per a casa.

Analitzar el grau de comprensió dels continguts de cadascuna de les sessions ens pot ajudar a detectar sessions que sigui necessari modificar per arribar als objectius que s'hi proposen. Per altra banda, i per la mateixa raó que hem comentat abans, creiem que els nivells de comprensió han estat menors en les sessions dels nins que en les dels adults. A alguns nins entre els més petits, els ha pogut resultar més difícil comprendre tots els continguts. No obstant això, vam considerar que en els tres casos, els temes plantejats pel programa són d'utilitat per als participants perquè s'adeqüen a les seves necessitats.

Cada sessió formativa acaba proposant fer tasques per a casa que permetin mantenir i generalitzar els aprenentatges de la sessió. Aquestes tasques per a casa es revisen en la sessió següent. Fonamentalment, el nostre interès és conèixer si s'ha produït un descens a mesura que avançava el programa en la seva realització i si ens trobem amb sessions en les quals hagi estat especialment difícil fer-ho.

Objectiu 4. Analitzar els recursos materials utilitzats: adequació de les sales i disponibilitat de materials.

Hipòtesis:

1. Les majors dificultats quant a la disponibilitat de materials la van trobar en el subprograma de fills i filles.
2. Les majors dificultats quant a l'adequació de les sales la van trobar en el subprograma de famílies.

Encara que vam procurar que els recursos materials emprats fossin suficients i adequats, les característiques de les sessions dels nins poden fer que calgui ser especialment curós en la selecció de jocs i a elaborar materials didàctics. Per altra banda, les condicions en les quals apliquem les sessions familiars obliguen a tenir una sala àmplia que permeti fer les activitats plantejades.

Objectiu 5. Analitzar l'actuació dels formadors: donar amablement la benvinguda, relacionar-se durant el berenar, revisar tasques per a casa, donar incentius per tasques per a casa, exposició de continguts, utilització d'exercicis dels manuals, conduir els debats dels temes de la sessió, assignar tasques per a casa, eficàcia, preparació, objectius i continguts coberts, qualitat en la forma d'impartir els continguts,

habilitats per manejar els participants, creativitat, flexibilitat, comprensió contingut, amabilitat/cordialitat, habilitat per establir relació amb els participants.

Hipòtesis:

I. Esperem no trobar diferències significatives en la valoració que de la seva pròpia actuació han fet els formadors de cada subprograma.

Les característiques pròpies de cada subprograma poden fer que sigui necessari que el formador disposi de determinades habilitats (per ex., la creativitat en el cas dels quals treballen amb els nins o l'habilitat per conduir els debats en el cas dels formadors de pares i mares) i poden fer més difícils certes activitats (per ex., repassar les tasques en les sessions de famílies). A pesar d'això, la formació i selecció dels formadors que feim ha d'haver aconseguit un adequat grau de competència en tots ells, independentment del tipus de participants.

MÈTODE

Subjectes

Encara que el disseny que utilitzam per validar el programa conta amb un grup experimental i un grup control, en la taula 2 presentem únicament les dades del primer, ja que són els que han assistit a les sessions formatives i dels quals hem obtingut la informació per avaluar el procés d'execució del programa. Cal assenyalar que en total s'ha aplicat a 15 famílies, 8 en la primera aplicació i 7 en la segona.

	Tipus de participant		
	Pare/mare	Fill/filla	Total
1a Aplicació	16	10	26
2a Aplicació	12	9	21
Total	28	19	47

Els nins tenien edats compreses entre els 7 i els 14 anys, mentre que en els adults oscil·laven dels 23 als 45 anys.

Per altra banda, és necessari tenir també en compte les característiques dels formadors, ja que, com expliquem en l'apartat següent, han estat ells que han emplenat els qüestionaris d'avaluació.

En cada aplicació han participat quatre formadors habituals i dos formadors substituïts, quan els primers no podien assistir a alguna sessió. Tots havien estat formats en la fonamentació i execució del programa. Com mostra la taula següent, la majoria de les sessions han estat dirigides pels formadors habituals, que, per tant, han estat la principal font d'informació de la qual obtenim les dades que analitzarem més endavant.

TAULA 3. TIPUS DE FORMADOR QUE VA DIRIGIR LES SESSIONS I LES VA AVALUAR

	Formadors habituals	I Formador habitual + I formador substitut	Total
Pares/mares	85,7%	14,3%	100%
Fills/filles	89,3%	10,7%	100%
Famílies	79,9%	23,1%	100%

En les sessions familiars apareix el percentatge més elevat de sessions en les quals va haver un formador substitut. Aquest resultat és lògic si pensam que aquestes sessions van ser dirigides pels quatre formadors, els dos de les de pares i els dos de les de fills, de manera que quan hi ha hagut un formador substitut en alguna d'elles, també ha estat en la de famílies.

Instruments i procediment

La primera aplicació del programa es va realitzar entre el dia 28 de gener de 2005 i el dia 13 de maig d'aquest mateix any. La segona aplicació va començar el dia 7 d'octubre de 2005 i va finalitzar el dia 27 de gener de 2006. En ambdues aplicacions, hem utilitzat els mateixos instruments i procediment que explicam a continuació.

Avaluació del seguiment de les sessions per part dels participants

Cada dia que es va desenvolupar el programa i una vegada que van acabar les sessions formatives, els formadors del grup de pares i els del grup de fills es van reunir per emplenar el qüestionari «Avaluació del progrés dels participants» per a cadascun dels membres del grup. Aquest qüestionari permet avaluar l'assistència, la puntualitat i la realització de les tasques per a casa de cada participant en una escala dicotòmica (SÍ o NO). Per altra banda, també permet valorar sobre una escala de 5 punts les dimensions següents: atenció i participació, quantitat i adequació de les confidències fetes en el grup, quantitat i adequació de les aportacions fetes en el grup, el suport proporcionat als altres participants, el nivell d'interès, el grau de motivació i el grau de competència en els continguts de la sessió.

Avaluació del desenvolupament de les sessions de part dels formadors

Igual que hem assenyalat en el punt anterior, cada dia i una vegada finalitzades les sessions formatives, els formadors també van avaluar com es van desenvolupar les sessions. Per a això, el programa disposa de dos tipus de qüestionaris: el «Qüestionari d'avaluació de la sessió pel formador o formadora» i el «Qüestionari de fidelitat de la sessió». El primer s'emplena per valorar les sessions 1, 5, 6, 7, 8, 9, 13 i 14 de pares, fills i famílies.³ El segon per a les sessions 2, 3, 4, 10, 11 i 12 de pares, fills i famílies.

³ En la sessió 14 només els grups de pares i de fills.

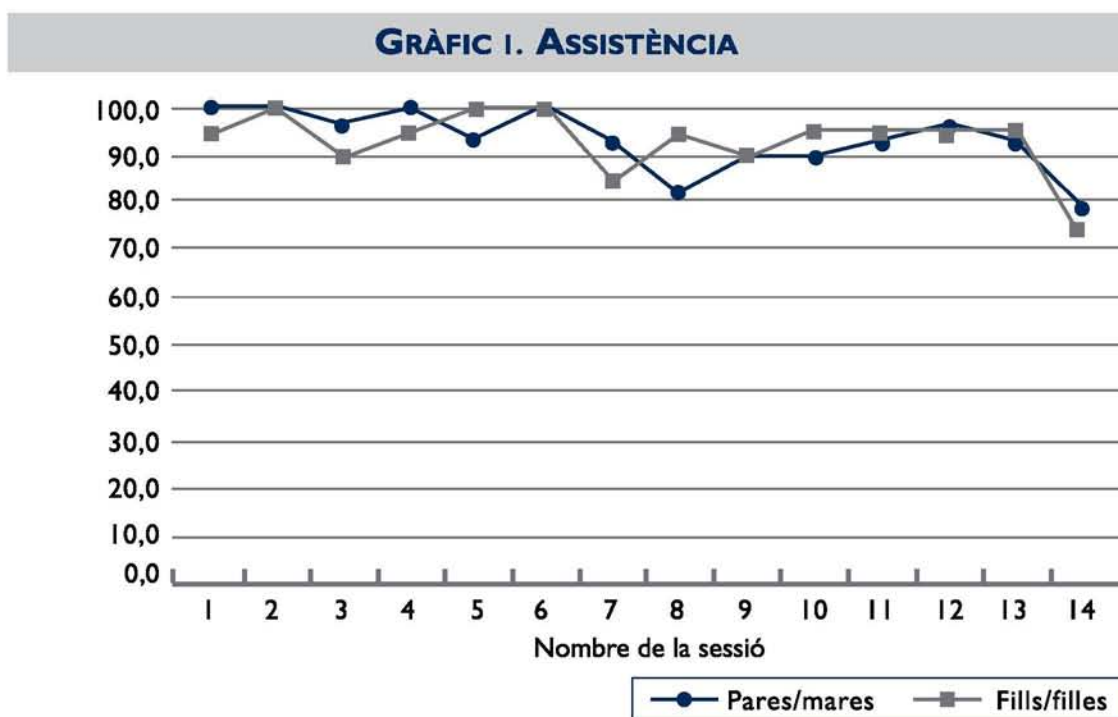
El «Qüestionari d'avaluació de la sessió pel formador o formadora» consta de dues parts. La primera recull informació sobre els formadors i participants en la sessió, l'avaluació de l'espai i els materials utilitzats, així com la valoració que fa el formador de la seva pròpia actuació i del seu grup. Aquesta primera part de l'instrument ha de ser contestada de forma independent, en qüestionaris diferents per cadascun dels formadors per a cadascuna de les sessions en les quals hagi participat. La segona part del qüestionari planteja cinc preguntes obertes que són contestades de forma conjunta pels formadors de cadascuna de les sessions a través d'una entrevista feta pels responsables de l'avaluació.

El «Qüestionari de fidelitat de la sessió», d'una banda, recull informacions similars a l'anterior, però afegeix la valoració de la fidelitat en l'execució del programa. En aquest qüestionari podem distingir quatre apartats. El primer sobre els formadors i participants en la sessió, així com sobre la durada. El segon apartat s'emplena de forma conjunta pels formadors i valora l'espai i materials utilitzats i el grau de fidelitat del desenvolupament de la sessió. En el tercer apartat cada formador s'autoavalua i valorarà el grup. Finalment, es plantegen les mateixes preguntes obertes que comentem en «el Qüestionari d'avaluació de la sessió pel formador o formadora» que es contesten com vam indicar abans.

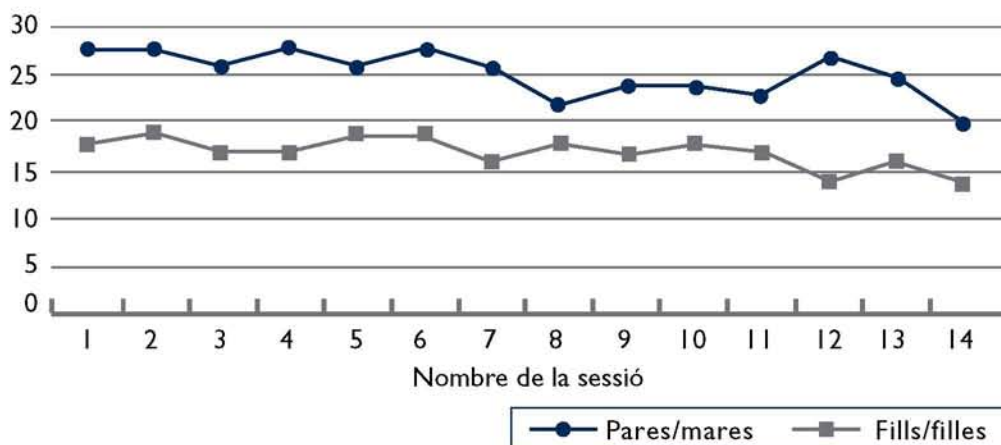
RESULTATS

Anam a exposar els resultats que hem obtingut seguint l'ordre que hem presentat els objectius.

Començarem amb els resultats del primer objectiu. Els gràfics 1 i 2 mostren que els percentatges d'assistència a les sessions han estat molt elevats i s'han mantingut per sobre del 70% fins a finalitzar el programa. Per altra banda, podem dir el mateix pel que fa al nombre d'adults i de nins que han assistit amb puntualitat. No sembla que s'hagi produït una caiguda en aquestes variables en la segona meitat d'aplicació del programa.

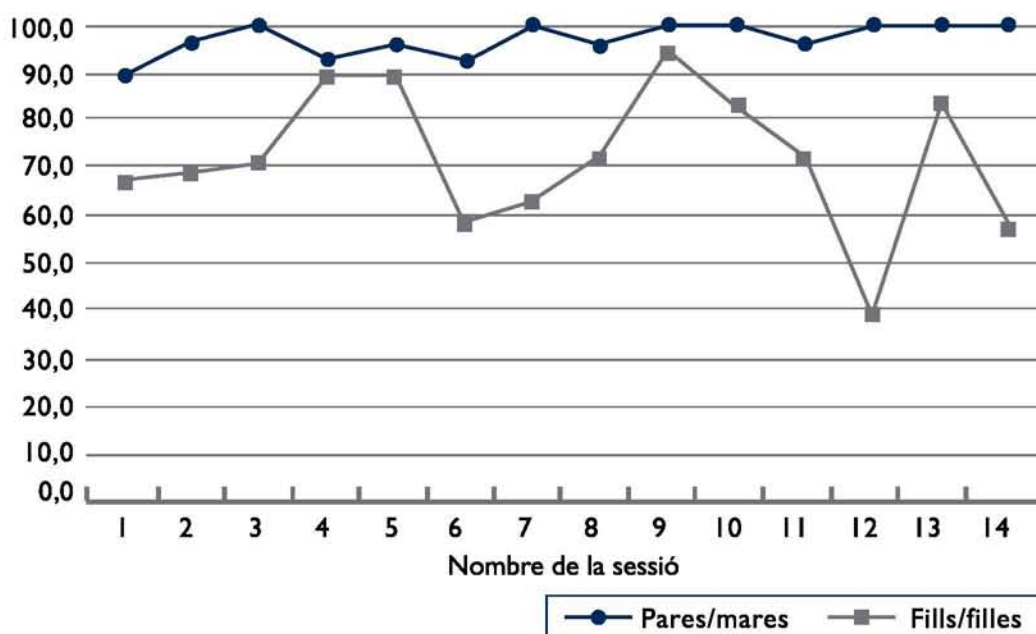
GRÀFIC 2. PUNTUALITAT

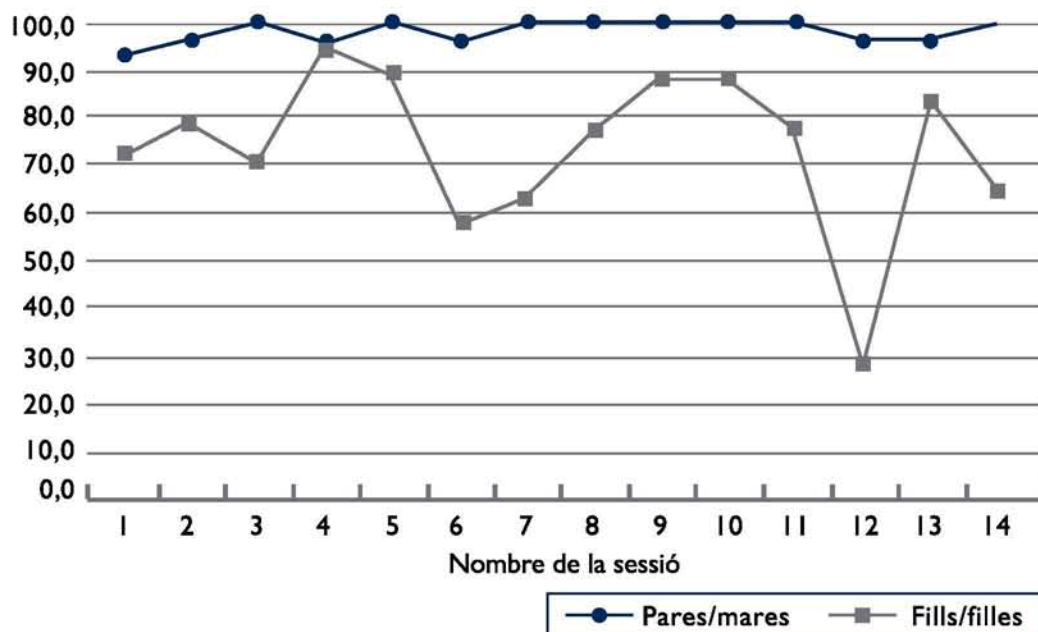
Tampoc sembla complir-se la nostra segona hipòtesi, sobre el nivell d'interès i el grau de motivació en el subprograma de pares/mares. Els percentatges de pares i mares que han presentat nivells mitjos i alts (puntuacions iguals o superiors a 3 en una escala de 5 graus) no han estat inferiors al 89% i al 93%, respectivament, i es mantenen al llarg de les sessions.

En canvi, en el cas dels nins sí que observem que, segons la valoració dels seus formadors, en les sessions 6 i 12, descendeixen els percentatges de nins que mostren un interès i una motivació mitjos o alts. En aquestes dues sessions es treballa sobre habilitats de comunicació i sobre com afrontar la crítica. En les entrevistes que es van fer en finalitzar-les els formadors van opinar que són dues sessions amb bastants continguts i en les quals és especialment important utilitzar activitats dinàmiques.

GRÀFIC 3. NIVELL D'INTERÈS (MIG ALT I ALT)

GRÀFIC 4. GRAU DE MOTIVACIÓ (MIG ALT I ALT)

També podem assenyalar que les diferències en aquestes variables entre el grup de pares i mares i el de fills i filles són significatives. El nivell mitjà d'interès ha estat major per als primers ($t= 5,044$; $p= 0,000$) i també el seu nivell mig de motivació ($t= 4,722$; $p= 0,000$). No obstant això, no hem trobat diferències significatives ($F= 1,041$; $p= 0,362$) entre els tres subprogrames en la valoració global que han fet els formadors del grau de satisfacció que han mostrat els participants. La valoració és positiva en els tres casos arribant a nivells alts i molt alts (puntuacions de 4 i 5 en una escala de 5 graus).

L'anàlisi de les dinàmiques grupals, segon l'objectiu, s'assembla, en certa mesura, als resultats que hem obtingut abans. Com semblen recollir els gràfics del 5 a 10, el percentatge de pares i mares que han participat molt, que han fet nombroses confidències, aportacions molt adequades que han donat suport a altres membres, és major que en el cas del grup de fills i filles. De fet les diferències que vam mostrar en la taula 4 són significatives en totes les variables, excepte en l'adequació de les aportacions.

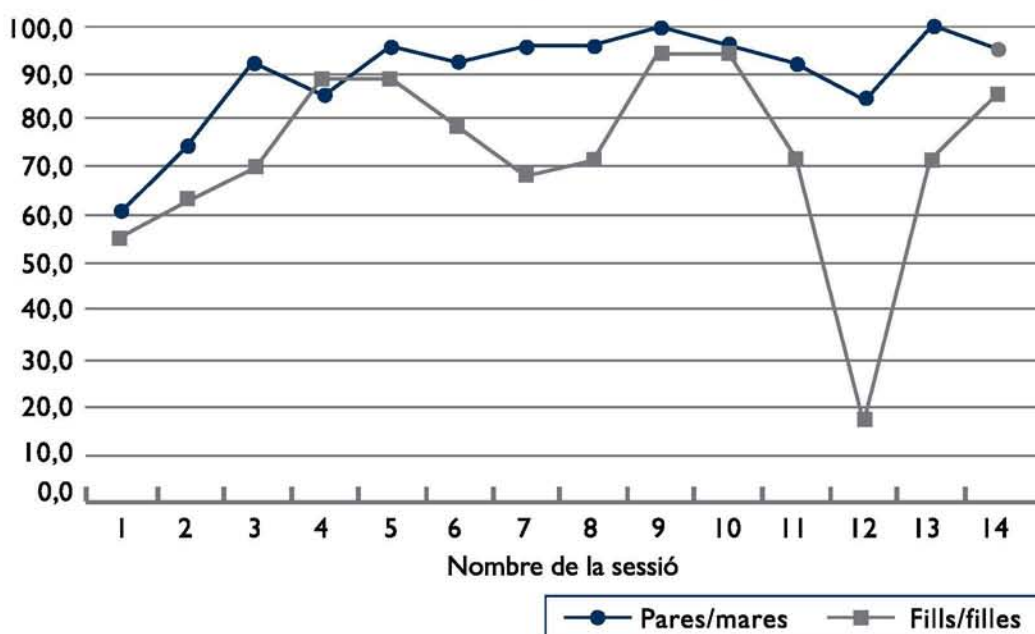
Potser, la major homogeneïtat del grup dels adults (per interessos, per capacitat cognitiva, per experiències viscudes) i els continguts que treballen afavoreixen aquests resultats. Però resulta molt interessant que les aportacions al funcionament del grup dels nins siguin tan adequades com les dels adults.

TAULA 4. COMPARACIÓ DE LES DINÀMIQUES GRUPALS DEL SUBPROGRAMA DE PARES/MARES I DEL DE FILLS/FILLES

	Pares/Mares		Fills/Filles		T.-test	P
	Mitjana	Desviació	Mitjana	Desviació		
Atenció/participació	4,37	0,369	4,02	0,485	2,820	0,007
Quantitat confidències	3,99	0,363	2,51	1,131	6,472	0,000
Adequació confidències	4,01	0,344	3,12	0,827	4,470	0,000
Quantitat aportacions	3,91	0,319	3,44	0,704	2,740	0,012
Adequació aportacions	4,00	0,329	3,64	0,748	1,955	0,063
Suport als altres	3,78	0,378	3,10	0,799	3,471	0,002

Si observam l'evolució d'aquestes dinàmiques grupals al llarg del transcurs de les sessions, els pares i les mares sofreixen menys oscil·lacions. El grau d'atenció i participació creix en les tres primeres sessions i es manté bastant constant fins al final. La corba dels nins és molt similar a la qual hem obtingut sobre l'interès i la motivació. Potser que l'explicació sigui la mateixa que anteriorment: sessions més denses de continguts en les quals per mantenir l'atenció, l'interès i la motivació cal fer-les més dinàmiques i participatives.

GRÀFIC 5. ATENCIÓ (MIGALT I ALT)

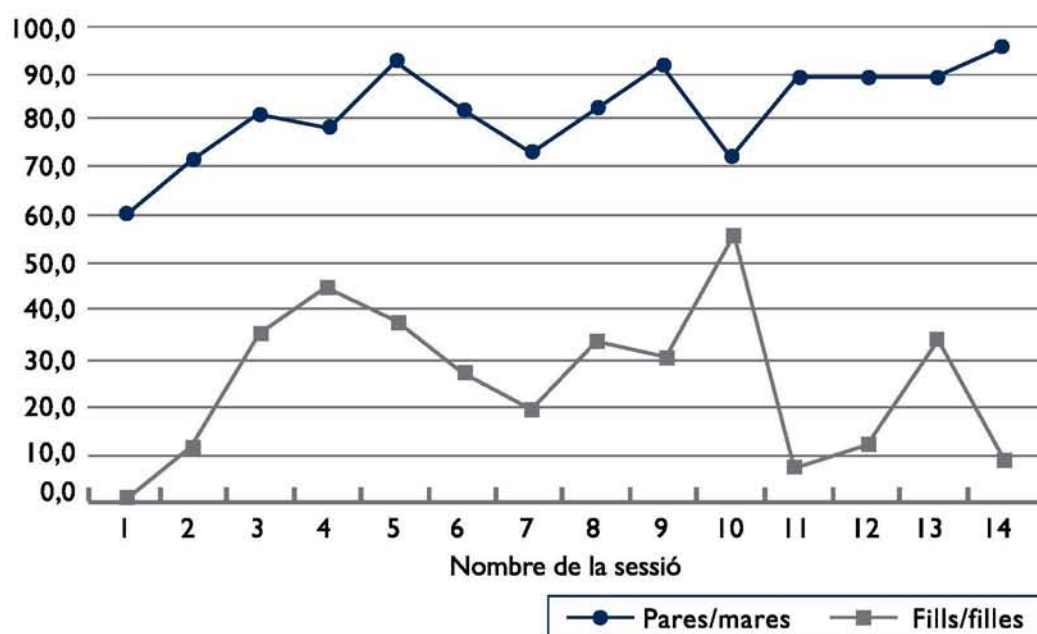
En les sessions 5 i 11, els pares i les mares han compartit un major nombre de confidències i més adequades. Aquest resultat és interessant perquè els continguts se centren a utilitzar tècniques disciplinàries per augmentar les conductes positives dels fills i disminuir la freqüència de les problemàtiques (recompenses, atenció diferencial, temps fora, conseqüències negatives del càstig físic o emocional, etc.). Són, potser, aquests els temes que més els preocupen.

També en les sessions 4 i 10 del grup de fills i filles, els continguts se centren a utilitzar les recompenses i l'atenció diferencial per modificar el comportament d'altres persones i en la manera adequada de donar instruccions. En aquestes sessions, els nins fan confidències sobre situacions en les quals s'han sentit malament per la conducta d'altres (les quals volen modificar) i sobre el tipus d'instruccions i de peticions que els dirigeixen els seus pares i mares. Són també les sessions en les quals les confidències semblen més adequades.

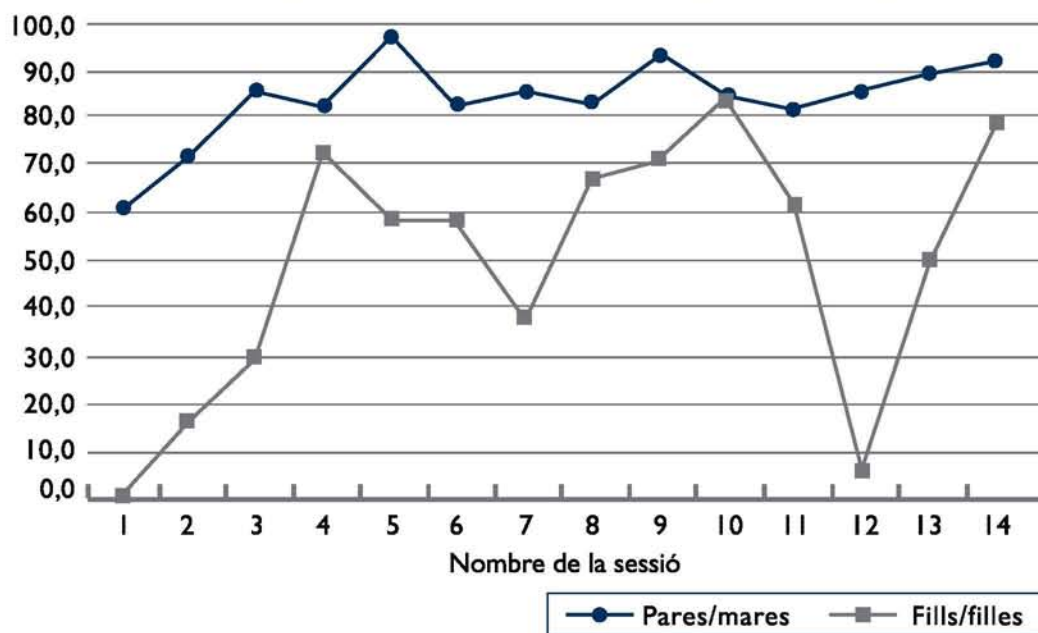
Les raons del descens que s'observa en la sessió 11 en la quantitat de confidències no té necessàriament que deure's a un mal plantejament de la sessió. Les entrevistes amb els formadors semblen mostrar que és una sessió dinàmica en la qual utilitzen més el joc que els debats o discussions per aprendre a reconèixer sentiments. A més, el grau d'adequació de les confidències en aquesta sessió és elevat. Una mica semblant creiem que podria explicar el descens que es produeix en les sessions 7 i 14 que podríem qualificar com a sessions de repàs, d'habilitats de comunicació i de tot el programa, respectivament. Són sessions en les quals es recorden continguts apresos, deixant poc espai per comentar temes més personals.

No obstant això, és possible que apareguin més problemes en la sessió 12. Les confidències són poques i poc adequades. En opinió dels formadors, els nins més petits van tenir més dificultats per participar en les activitats que se centren a saber fer i rebre crítiques.

GRÀFIC 6. QUANTITAT DE CONFIDÈNCIES (MIG ALT I ALT)

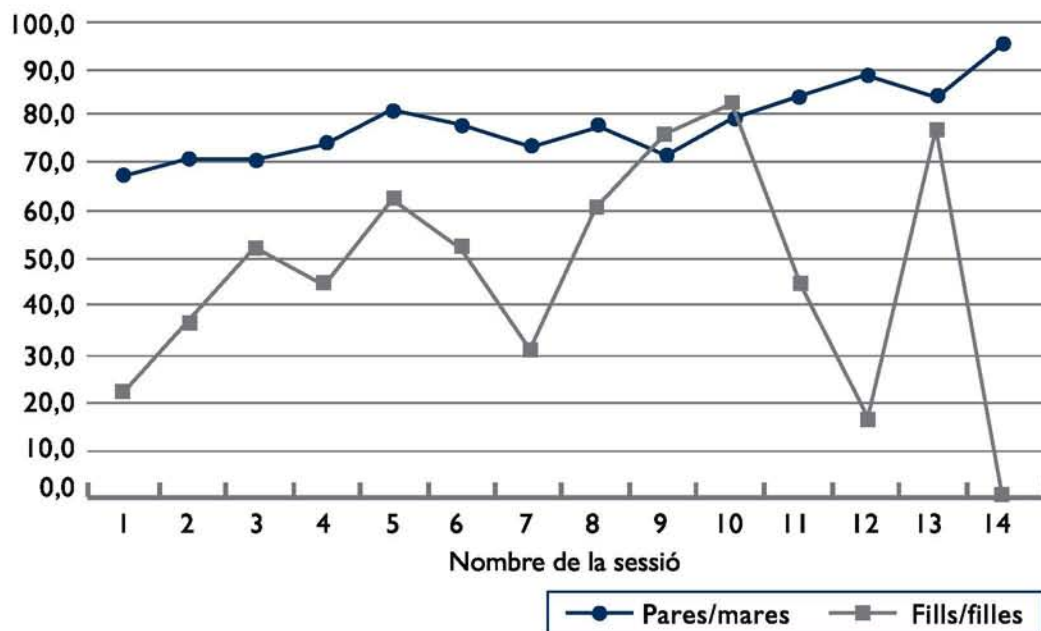

GRÀFIC 7. ADEQUACIÓ DE CONFIDÈNCIES (MIG ALT I ALT)

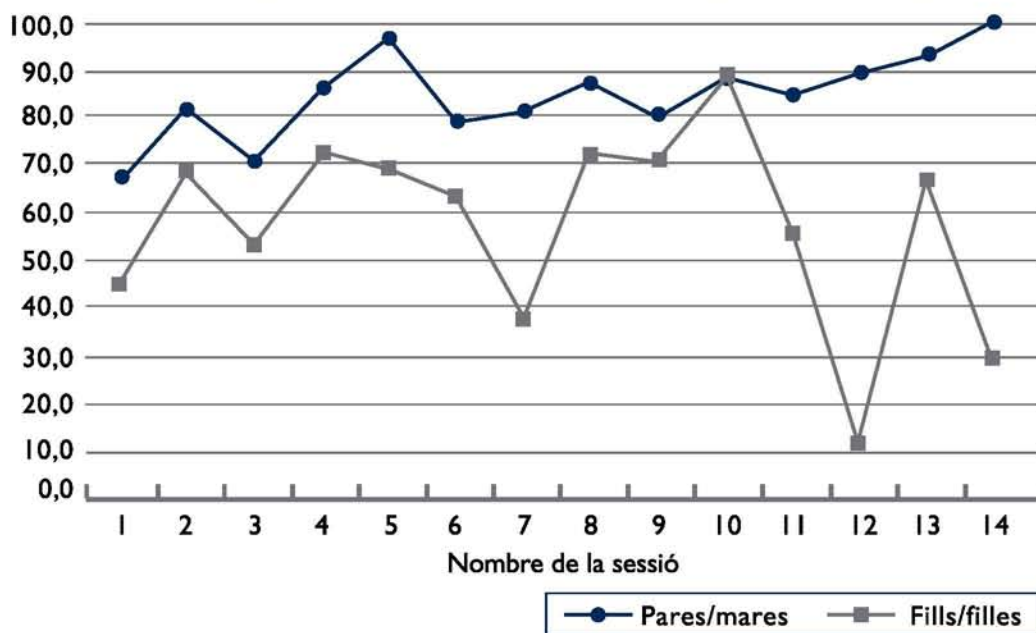

L'evolució que es produeix en la quantitat i qualitat de les aportacions al grup i les sessions en les quals decauen els percentatges són molt similars al que hem vist en el cas de les confidències. Creiem que les raons podrien ser les mateixes.

GRÀFIC 8. QUANTITAT D'APORTACIONS (MIG ALT I ALT)

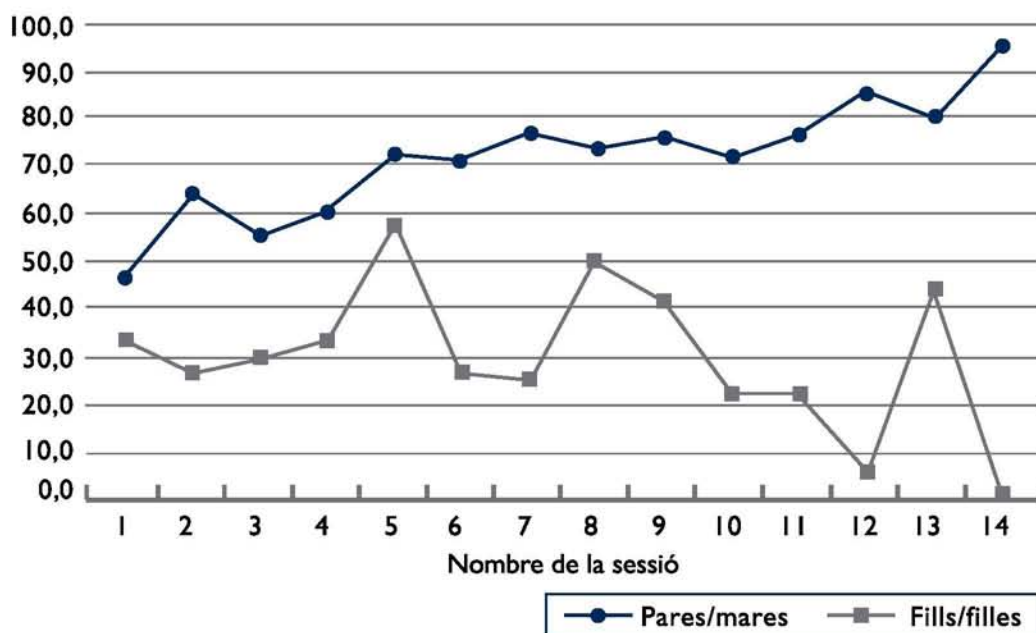

GRÀFIC 9. ADEQUACIÓ DE LES APORTACIONS (MIG ALT I ALT)

L'última variable del que hem denominat «dinàmiques grupals» és el suport donat a uns altres. Entre els adults ha anat augmentat al llarg del desenvolupament del programa. Els resultats dels nins semblen molt congruents amb la resta de dimensions del funcionament del grup mostrant valors molt similars de descensos. Sembla que per diverses raons relacionades amb el tipus d'activitats o de continguts, hi ha sessions que afavoreixen més o menys aquests aspectes que hem analitzat.

GRÀFIC 10. SUPORT PROPORCIONAT (MIG ALT I ALT)

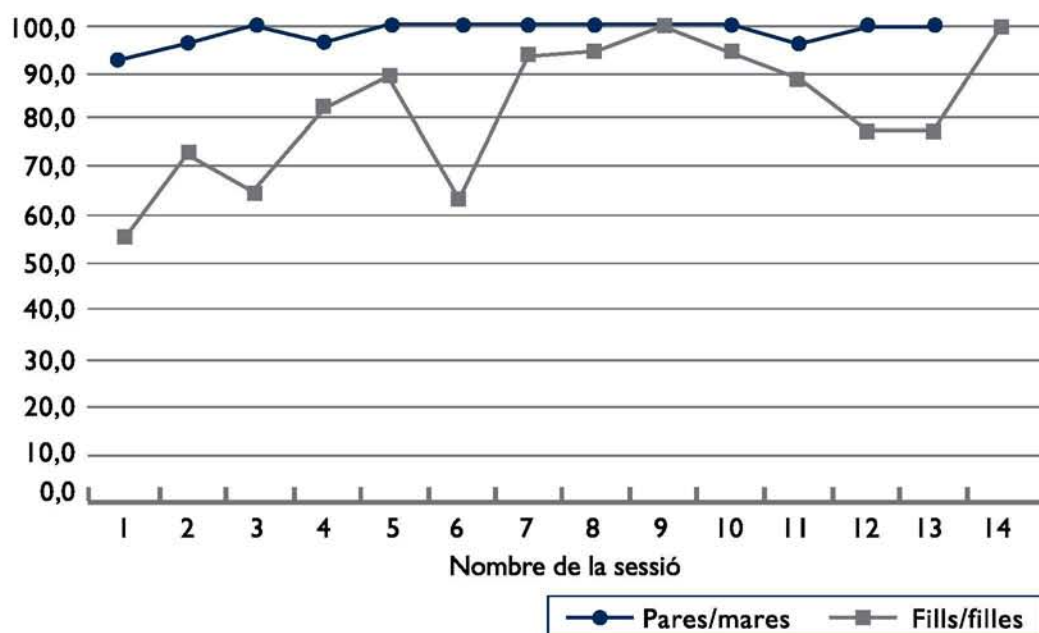

El tercer objectiu que ens hem plantejat es refereix a l'anàlisi de l'assoliment dels objectius de les sessions, concretament, a la comprensió dels continguts, a la utilitat per a les necessitats dels participants i al compliment de les tasques per a casa que han de fer després de cada sessió i que es revisen en la següent.

Hem trobat que el nivell mitjà de competència en els continguts és superior en els pares i les mares que en els seus fills i filles ($t= 2,532$; $p= 0,018$), segons les valoracions dels formadors respectius. Possiblement, siguin els nins més petits els que tenguin més dificultats. A pesar d'això, els percentatges de comprensió mitja i alta semblen molt elevats en ambdós grups.

En el grup de pares i mares, no es produeixen diferències entre sessions, mentre que en el dels nins sí. Sembla lògic que en la primera sessió puguin estar «més despistats» fins que comprenen el sentit del programa. Les sessions 3 i 6 treballen habilitats de comunicació. Els formadors van considerar que eren sessions amb bastants continguts. Aquesta podria ser una possible explicació del descens dels percentatges.

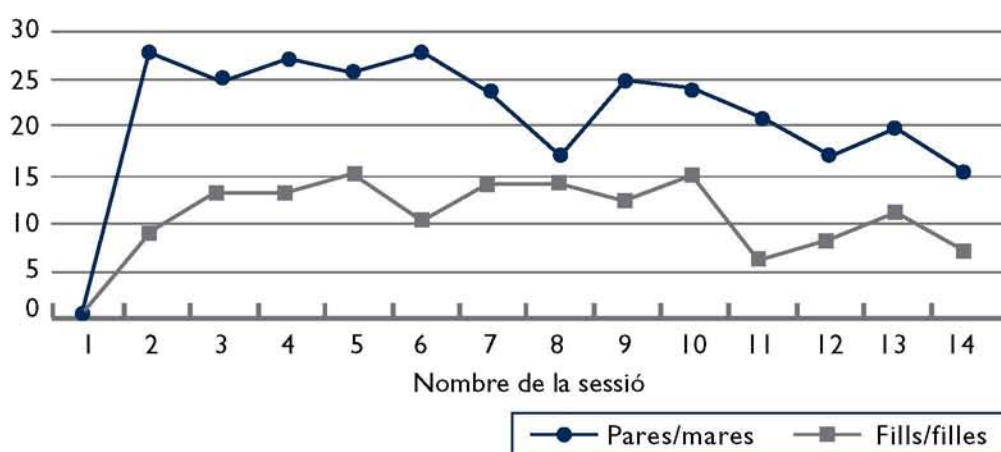
GRÀFIC 11. COMPETÈNCIA EN ELS CONTINGUTS (MIG ALT I ALT)

Els resultats sobre la utilitat dels continguts mostren valoracions molt elevades dels formadors, tant quan es tracta dels plantejats en les sessions de pares i mares, com en les de fills i filles i de famílies. Més del 90% de les puntuacions dels formadors es trobarien en els nivells alt i molt alt en els tres casos (puntuacions de 4 i 5 en una escala de 5 graus). A més, no existirien diferències significatives ($F= 0,364$; $p= 0,697$). Els tres subprogrames s'adequarien a les necessitats dels participants i en la mateixa mesura.

El gràfic 12 reflecteix el grau de compliment de les tasques per a casa i la seva evolució. El primer que es pot observar és que hi ha hagut un elevat nivell de compliment en els subprogrames de pares/mares i de fills/filles. En els primers, descendeix el nombre de pares i mares que van fer les tasques de les sessions anteriors en la vuitena i l'onzena. Encara així, el percentatge és del 60,7%. En aquestes sessions, se'ls demana per primera vegada que facin reunions familiars i que emprin procediments per posar límits als seus fills. Els formadors van informar que, a alguns pares i mares, els havia costat entendre la dinàmica de les reunions familiars i que en la sessió 11 van aclarir molts dubtes sobre els continguts de la desena. Potser aquestes dificultats han contribuït al descens que comentem.

GRÀFIC 12. TASQUES PERA CASA

En la sessió 5, els nins han treballat sobre l'habilitat per «dir NO» que han de practicar al llarg de la setmana següent. En la desena sessió, la tasca per a casa consisteix a observar el tipus d'instruccions que els donen els seus pares, elogiar-los quan aquestes siguin clares o demanar-los informació si no ho són. És possible que aquest tipus de tasques per a casa sigui més difícil de fer perquè no depèn de la iniciativa del nin, sinó que són habilitats que s'utilitzen com a resposta a l'acció de l'altra persona.

El quart objectiu és analitzar els recursos materials que es van utilitzar, concretament, l'adequació de les sales i la disponibilitat de materials. Com ja hem comentat, a causa de les característiques de les sessions dels nins i el nombre de participants en les sessions familiars, vam pensar que els formadors podrien haver tingut més dificultats en aquests subprogrames que en el dels pares i les mares.

Els resultats que mostra la taula següent indiquen valoracions molt positives per part dels formadors. Per altra banda, les anàlisis fetes indiquen que no hi ha diferències significatives en les valoracions en funció del subprograma. L'adequació de les sales ($F= 0,610$; $p= 0,548$) i la disponibilitat de materials ($F= 0,489$; $p= 0,616$) s'han valorat positivament en igual mesura en els tres casos.

TAULA 5. VALORACIÓ DELS RECURSOS MATERIALS

Adequació de la sala	Pares/mares	Fills/filles	Famílies	Total
Malament	6,3%	6,3%	7,1%	6,5%
Ni bé ni malament			7,1%	2,2%
Bé	56,3%	81,3%	64,3%	67,4%
Excel·lent	37,5%	12,5%	21,4%	23,9%
Total	100%	100%	100%	100%
Disponibilitat de materials	Pares/mares	Fills/filles	Famílies	Total
Ni bé ni malament		12,5%		4,3%
Bé	56,3%	50%	71,4%	58,7%
Excel·lent	43,8%	37,5%	28,6%	37%
Total	100%	100%	100%	100%

Els últims resultats que hem de presentar són els referits a l'autoavaluació feta pels formadors sobre la seva actuació en les sessions.

El primer que caldria destacar són les altes valoracions fetes. Són molt elevats els percentatges de resposta indicant que ho han fet bé o molt bé en els tres subprogrames.

TAULA 6. AUTOVALORACIONS DELS FORMADORS

BÉ O MOLT BÉ	Pares i mares	Fills/filles	Famílies
Donar benvinguda als participants	87,60	87,60	85,70
Relacionar-se amb les famílies durant el berenar	37,50	6,30	
Revisar tasca per a casa	75,10	81,30	50
Donar incentius per la tasca per a casa	87,60	87,50	50
Exposar els continguts	100,10	87,50	100
Vaig utilitzar exercicis dels manuals	81,30	100,10	92,90
Conduir els debats dintre dels temes de la sessió	100	100	85,70
Assignar tasca per a casa	81,30	62,60	71,40
Animar les famílies perquè tornin	75,10	75,10	85,70
Eficàcia	100	93,80	92,80
Preparació	100	100	85,70

Continua

BÉ O MOLT BÉ	Pares i mares	Fills/illes	Famílies
Objectius i continguts aconseguits en la sessió	100	87,60	92,90
Qualitat en la forma d'impartir la sessió	87,50	93,80	100
Habilitats per manejar participants difícils	68,80	87,60	92,90
Creativitat	68,80	93,80	92,90
Flexibilitat	75	100,10	92,90
Comprensió del contingut	100	100	100
Amabilitat/cordialitat	100	100	100
Habilitat establir relació	100	100,10	100

El segon és que, tal com esperàvem, no hem trobat diferències significatives entre els formadors dels tres subprogrames, excepte en dues variables: «em vaig relacionar amb les famílies durant el berenar» i «vaig donar incentius per haver fet la tasca per a casa».

En el primer cas, els formadors del grup de pares i mares consideren amb més freqüència que ho han fet bé o molt bé, enfront dels del grup de fills i filles. En realitat, creiem que aquests resultats no es deuen a diferències en habilitat entre ells, sinó que durant els berenars amb els quals començaven les sessions, els adults aprofitaven per fer consultes als formadors, mentre que els nins passaven el temps berenant i jugant entre ells.

Anàlisis posteriors mostren que les diferències en la segona variable que es produeixen en les sessions de família en les quals s'ha incentivat amb menys freqüència o ho han fet pitjor que en les de pares i mares, o en les de fills i filles, sense que hi hagi diferències entre aquestes dues últimes ($F= 3,208$; $p= 0,05$). Aquesta diferència podria estar relacionada amb la major dificultat que pot suposar fer aquest repàs amb un nombre major de participants i un grup més heterogeni.

TAULA 7. DIFERÈNCIES EN LES AUTOVALORACIONS DELS FORMADORS

	Ji-quadrat	Graus de llibertat	Coef. de contingència	p
Donar benvinguda als participants	3,9430	6	0,2810	0,6840
Relacionar-se amb les famílies durant el berenar	11,0220	4	0,5060	0,0260
Revisar tasca per a casa	6,8090	8	0,3590	0,5570
Donar incentius per la tasca per a casa	15,1550	8	0,4980	0,0560
Exposar els continguts	4,3340	4	0,2930	0,3630
Vaig utilitzar exercicis dels manuals	6,8860	6	0,3610	0,3310
Conduir els debats dintre dels temes de la sessió	6,1750	4	0,3440	0,1860

Continua

	Ji-quadrat	Graus de llibertat	Coef. de contingència	p
Assignar tasca per a casa	4,9630	6	0,3120	0,5490
Animar les famílies perquè tornin	4,2820	8	0,2920	0,8310
Eficàcia	1,7280	4	0,1900	0,7860
Preparació	7,5670	6	0,3760	0,2720
Objectius i continguts aconseguits en la sessió	4,1350	6	0,2870	0,6580
Qualitat en la forma d'impartir la sessió	4,0640	4	0,2850	0,3970
Habilitats per manejar participants difícils	9,4100	6	0,4120	0,1520
Creativitat	5,7370	4	0,3330	0,2200
Flexibilitat	6,4510	4	0,3510	0,1680
Comprensió del contingut	0,6230	2	0,1160	0,7320
Amabilitat/cordialitat	2,2030	2	0,2140	0,3320
Habilitat establir relació	0,6210	2	0,1150	0,7330

DISCUSSIÓ

Tal com es recull en els resultats comentats, el procés d'execució del programa ha estat molt positiu, tant en el conjunt de les dues aplicacions del programa portades a terme, com en cadascun dels subprogrames. Des del nostre punt de vista això és a causa de raons de naturalesa diversa que ho han possibilitat: la pròpia estructura multicomponent del programa, dirigida a la família com a totalitat i també a cadascun dels subgrups que la formen, els pares i els fills, introdueix elements de vinculació entre ells des del primer dia; la formació dels formadors, tant la prèvia, com la que es proporciona en relació amb els continguts del programa; l'atenció a les barreres al tractament com l'adequació dels horaris a les famílies, l'atenció a cura dels fills més petits, els incentius que es proporcionen durant la realització del programa, etc. Referent a la bondat d'aquests resultats, també és important destacar els resultats d'altres implementacions recents del programa en altres països, per exemple l'estudi binacional de Magín [et. al.], (s/f) amb famílies americanes i canadenques; els quals van obtenir puntuacions de 7,8 i de 9,0 de mitjana (desviació estàndard = 4,9), en totes les famílies analitzades en la situació d'intervenció; fins i tot comparant amb les millors dades de retenció que aporten els seus autors en funció de cada grup de famílies: el nombre mitjà de sessions a les quals van assistir les famílies canadenques va ser de 9,3 i el de les famílies americanes va ser de 6,4.

Amb tot, aquest estudi presenta algunes limitacions, entre les quals considerem com a molt important la possibilitat de disposar d'alguna altra font d'informació, a més dels formadors. En aquesta línia, podria ser útil dissenyar algun sistema de recollida d'informació que comprovés, d'una forma més directa, l'adquisició d'habilitats entre els participants. Les valoracions fetes pels formadors són,

en general, molt positives però necessitem poder relacionar-les amb els resultats finals a mesura que ampliam la nostra mostra.

Disposar de tota aquesta informació mentre es desenvolupen les sessions, ens va permetre millorar alguns components del programa, com el tipus de jocs que eren més útils per aconseguir els objectius de les sessions dels nins i de les famílies, les modificacions que havíem d'introduir en els manuals dels formadors perquè quedés més clar el plantejament de les sessions, els materials que s'utilitzaven en les sessions per guanyar claredat en els continguts dels temes, etc. La informació aportada en les entrevistes ens ha facilitat recollir molta informació que és difícil poder reflectir per mitjà d'un qüestionari. Per altra banda, l'anàlisi de les dificultats i dels «punts forts» de cadascuna de les sessions, ens ha ajudat a comprendre alguns factors que han influït en els resultats que hem obtingut.

A més d'analitzar dades globals, per ex., si existeixen diferències en el nivell de motivació entre pares i fills, per analitzar el procés d'execució del Programa de competència familiar, sempre que hem pogut, hem seguit una estratègia que podríem considerar «longitudinal». Hem tractat de descobrir variacions al llarg de les sessions. Potser, altra limitació del nostre estudi sigui no disposar de tanta informació de les sessions familiars, com la que disposem en relació amb els subprogrames de pares i mares i de fills i filles.

A pesar dels bons resultats obtinguts, aquest tipus d'anàlisi ens dóna pistes sobre aspectes que es poden millorar en algunes sessions.

Per acabar voldríem destacar les dues conclusions principals que hem obtingut.

Encara que és possible que alguns resultats que hem obtingut estiguin relacionats amb els formadors que han participat en aquestes dues aplicacions i vam necessitar confirmar-los, la primera conclusió és l'avaluació molt positiva que es dedueix de les seves valoracions. El grau de competència que haurien mostrat els participants sessió a sessió és molt elevat. Per altra banda, en aquestes dues aplicacions el programa hauria assolit mantenir la motivació i l'interès sense que es produís un decaïment a causa del cansament dels participants. Els resultats sobre assistència i puntualitat donen suport a aquesta interpretació.

També és important destacar que no s'han produït diferències entre els formadors dels diferents subprogrames quan han avaluat la seva actuació, s'han considerat competents per igual, cadascun en el seu camp i en el comú de les sessions familiars.

La segona conclusió és que poden existir diferències en el desenvolupament dels tres subprogrames. El funcionament en el grup dels nins pot ser una mica diferent del dels seus pares. Tots els gràfics hi reflecteixen variacions més acusades. El tipus de dinàmiques grupals que s'estableixen, el nivell de competència en els conceptes i el nivell d'atenció podrien oscil·lar més depenent de l'edat, el tipus d'activitats que es plantegen en les sessions i la quantitat de continguts. Els formadors han de ser capaços d'adaptar-se a les diferents edats i fer que la formació sigui dinàmica i atractiva.

També, les sessions familiars presenten algunes característiques pròpies, com la major dificultat per revisar les tasques per a casa i donar incentius per a la seva realització.

Si en aplicacions posteriors es confirmessin aquests resultats, serien aspectes importants a tenir en compte amb vista a formar i seleccionar els formadors.

BIBLIOGRAFIA

ARY, D. V.; DUNCAN, T. E.; BIGLAN, A.; METZLER, C. W.; NOELL J. W.; KOCH, G. (2000) Development of adolescent problem behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 27, 141-150.

BIGLAN A.; MRAZEK P. J.; CARNINE, D.; FLAY, B. R. (2003). The integration of research and practice in the prevention of youth problem behaviors. *American Psychologist*, 58 433-440.

CENTER FOR SUBSTANCE ABUSE PREVENTION (1998). Preventing substance abuse among children and adolescents: family-centered approaches. *Prevention Enhancement Protocols System (PEPS)*. (DHHS Publication No. SMA 3223-FY'98). Washington, D.C: U.S Government Printing Office.

CHASSIN, L.; BARRERA, M. (1993). Substance use escalation and substance use restraint among adolescent children of alcoholics. *Psychology of Addictive Behaviors*, 7, 3-20.

DEMARSH, J. K.; KUMPFER, K. L. (1985). Family environmental and genetic influences on children's future chemical dependency. *Journal of Children in Contemporary Society: Advances in Theory and Applied Research*, 18 (1/2), 117-152.

FOXCROFT, D. R.; IRELAND, D.; LISTER-SHARP, D. J.; LOWE, G.; BREEN, R. (2003). Longer-term primary prevention for alcohol misuse in young people: A systematic review. *Addiction*, 98, 397-411.

JACOB, T.; WINDLE, M. (2000). Young adult children of alcoholic, depressed, and non-distressed parents. *Journal of Studies on Alcohol*, 61, 836-844.

JACOB, T.; WINDLE, M.; SEILHAMER, R. A.; BOST, J. (1999). Adult children of alcoholics: Drinking, psychiatric, and psychosocial status. *Psychology of Addictive Behaviors*, 13, 3-21.

JENNISON, K. M.; JOHNSON, K. A. (1998). Alcohol dependence in adult children of alcoholics: Longitudinal evidence of early risk. *Journal of Drug Education*, 28, 19-37.

KUMPFER, K. L.; DEMARSH, J. P.; CHILD, W. (1989). *Strengthening Families Program: Children's Skills Training Curriculum Manual (Prevention Services to Children of Substance-abusing Parents)*. Social Research Institute, Graduate School of Social Work, University of Utah.

KUMPFER, K. L. (1999). Factors and processes contributing to resilience: The resilience framework. En, M.D. Glantz, M.D., Johnson, J.L. (ed.). *Resilience and development: positive life adaptations* (179-224). Nova York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

KUMPFER, K. L.; ALVARADO, R. (2003). Family-strengthening approaches for the prevention of youth problem behaviors. *American Psychologist*, vol. 58, núm. 6/7, 457-465.

LOCHMAN, J. E.; VAN DEN STEENHOVEN, A. (2002). Family-based approaches to substance abuse prevention. *The Journal of Primary Prevention*, 23, 49-114.

MAGUIN, E.; NOCHAJSKI, T.; DEWIT, D.; MACDONALD, S.; SAFYER, A.; KUMPFER, K. (s/f). The strengthening families program and children of alcoholic's families: effects on parenting and child externalizing behavior. (Research funded by National Institute of Alcohol Abuse and Alcoholism, grant R01 AA11647-03).

TOBLER, N. S., KUMPFER, K. L. (2000). *Meta-analysis of effectiveness of family-focused substance abuse prevention programs*. Report submitted to the Center for Substance Abuse Prevention. Rochville, MD.

TOBLER, N. S.; ROONA, M. R.; OCHSHORN, P.; MARSHALL, D. G.; STREKE, A. V.; STACKPOLE, K. M. (2000). School-based adolescent drug prevention programs: 1998 meta-analysis. *Journal of Primary Prevention*, 20, 275-336.